

חזי לנושאת ואפת בן חורי,
הקרו לילדים ומער בסיכון,
המוסד לביטוח לאומי

ד"ר חן ליפטיץ,
בית הספר לעבודה סוציאלית,
המכללה האקדמית אשקלון

"עתידי בטוח"

להקניית מסוגלות תעסוקתית לנוער בסיכון

רקע

התכנית "עתידי בטוח", להקניית מסוגלות תעסוקתית למער בסיכון, מופעלת על ידי הקרו לילדים ומער בסיכון, ומבוססת על הקניית מלם הכשרתיים-תעסוקתיים המיועדת להסרת חסמים חברתיים ומבניים (ארגוניים-מערתיים) ולהרחבת ארגו הכלים העומד לרשות בני המער, לשם שלובם המוצלח בחברה. המודל פותח על בסיס כמה תובנות מרכזיות ממחקרים בארץ ובעולם.

יוזמת הקרו לפיתוח התכנית באה בעקבות הגיזול באחוזי האבטלה בקרב צעירים בעלי רקע של סיכון, שוק העבודה המשתנה בעדן הגלובלי והמשבר הכלכלי, גורם מסף ליוזמה היו מחקרים שיהו מיומנויות ספציפיות (אישיות וכן-אישיות) הדרושות להשתלבות מוצלחת בעבודה, אשר כיום אינן חוחות בתכניות הלימודים במסגרות חינוכיות פורמליות ובלתי פורמליות (להב, 2007; שמש ושמש, 2010; תמיר וניסן, 2007; תמיר ושמש, 2010; Hill & Petty, 1995). התכנית מופעלת כמרכיב נוסף להשלמת התשתיות הקיימות כיום עבור נוער בסיכון, אינה מיועדת להחליפן.

גיל ההתבגרות וקריירה

הספרות המקצועית מצביעה על כך שהגל המכריע לפיתוח תפיסת קריירה לעידי הוא גיל ההתבגרות (נימון וריץ, 2004, עמ' 169-180). בני נוער הנמצאים בשלבי נשירה שונים זקוקים לתשומת לב מיוחדת, בעקבות תחושת הכישלון בבית הספר והעורער בתחושת המסוגלות העצמית ובאמונה באופק תעסוקתי עבורם (career identity & career aspirations). הכוונה מתאימה ומובנית של הצעירים לקראת בניית תמונת עידי משמעותית והקניית כשורי חיים הם בעלי חשיבות מברעת בשלב התפתחותי זה (Deluca, Estacion & Plank, 2008).

מסוגלות תעסוקתית

חוקרים מבחינים בין כמה כישורים מרכזיים בתחום המסוגלות התעסוקתית (employability): כישורים בין-אישיים וקשרים עם עמיתים בעבודה; מיומנויות אישיות כלליות ומיומנויות הרלוונטיות בעיקר למקום עבודה, כולל קריאה, כתיבה, מתמטיקה, יזמה והשקעה בהתפתחות וניידות בעבודה; כישורים אישיים רגשיים, כולל דימוי עצמי, בניית מוטיבציה, אוריינסצית עידי ותכנון קריירה, אמינות וזכונות למלא את משימות העבודה המצופות; מיומנויות כלליות, המדיגישות היבטים של חשיבה יצירתית, פתרון בעיות ויכולות דיסיליות ועוד. פיתוח המסוגלות התעסוקתית בקרב בני מער בסיכון גורם להגברת תחושת "ההסתמכות העצמית" (self-reliance), כלומר יצירת יכולת רבה יותר להישענות על המקורות והמשאבים הפנימיים האישיים, שליטה ואי-תלות באחרים (סנדורביץ ודבורקיס, 2008).

"החזון הפתוח"

על פי התפיסות הפוסט-מודרניות, קיים מעבר מ"חזון סגור", הממוקד בהקניית ידע מקצועי מסוים במסגרת תכנית לימודים מוגדרת, ל"חזון פתוח", שעל פיו החינוך מעד לעודד דיאלוג וחשיבה ולהקנות לתלמיד כלים ומיומנויות לתפקוד מוצלח ולהמשך לימודים בעידי (דל, 1998; יוסיפון ושמידע, 2006). כמו כן, המגמה הרווחת בעולם היא אי-היצמדות למקום עבודה אחד לכל החיים, אלא ניסיון לאפשר לצעירים כניסה זמנית למקום עבודה, באמצעות "job shopping" – שוק עבודות שבו הם יתנסו במגוון רחב של עיסוקים ועבודות, בדרך להתמקמות בעיסוק מקצועי לטווח ארוך.

* צוות המחקר כולל את קרן ינאי, הילה נחשון, עדי חורגמן וסוניה לוי.

מודל "עתידי בטוח"

מודל "עתידי בטוח" הוא מודל סוללי להכנת מתבגרים בסיכון גבוה לחיים עצמאיים, מתוך אוריינסציה של מניעה. לפי תפיסת המודל, מסוגלות תעסוקתית כוללת קשת יכולות וכישורים להתקבל למקום עבודה, להתמיד בו או לעבור למקום עבודה חדש.

המודל פועל לפיתוח מענים ברמה הכלל-מערכתית וברמת בני המער בסיכון. הקרו מקנה מיומנויות רלוונטיות להשתלבות בעבודה, לצד טיפוח קשרים עם הקהילה, בניית שיתופי פעולה עם הקהילה העסקית וזמנות למעורבות חברתית (לבסארת וכן חורין, 2011).

החל משנת 2008, פועלות במסגרת מודל "עתידי בטוח", במסגרת פורמליות (בתי ספר) ובלתי פורמליות כאחד, 20- תכניות המיועדות לנוער בדרגות שונות של סיכון.

אוכלוסיית התכניות

כיום משתתפים בתכניות במסגרת המודל כ-1,600 בני נוער בסיכון, בעיקר גילאי 14-18. התכניות פועלות בכ-40 יישובים. כמעט כל היישובים מלאים ברשימת היישובים של התכנית הלאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון ("תכנית שמיר") וביישובים בעלי פחפיל חברתי-כלכלי נמוך במיוחד וממוקמים בפריפריה האגורפית והחברתית בישראל, כולל יישובים במגזר הערבי והחרדי. כשליש ממשפחות בני המער שבתכניות (36%) מטופלות על ידי שירותי החוזה ביישוב, שני שלישים מהן (68%) מתמודדות עם קשיים כלכליים, וחלקן מתמודדות עם קשיים אחרים, כגון: אלימות במשפחה (17%), משבר בעקבות גירושין (18%) או בעיות אלכוהול (7%). 70% מהמשפחות בנות ארבעה ילדים ויותר. הצוות המפעיל של התכנית מדווח, כי חלק ניכר מבני המער מאופיינים בהיעדרות תכופות מלימודים (36%), בעיות רגשיות מיוחדות (44%) ובעיות חברתיות (17%). לחלק קטן מהמשתתפים נפתחו תיקים במשטרה (7%).

תשומות מרכזיות של המודל

המודל כולל סל תכניות, המחווה רצף משלים של כישורים ומיומנויות שיש להקנות למתבגרים כהכנה משמעותית בהתמודדות עם מעברים, גדילה וצמיחה לחיים עצמאיים, במקביל לתמיכה פרטנית, משפחתית או קבוצתית. רצף המענים במודל מכיל מוד גיאת תכנית שמטרתן השלמת פערים טכנולוגיים והקניית מיומנויות נדרשות, ומאיידן גיאת – התנסות וגייעה קרובה בעולמות הלמידה, ההכשרה המקצועית והתעסוקה (לבסארת וכן חורין, 2011).

תכנים

המודל מטפח מגוון כישורים והתנסויות: (א) מיומנויות בסיסיות (קריאה, כתיבה, הקשבה,

1. במסגרות הפורמליות היא פועלת בעיקר בבתי ספר למער בסיכון.
2. בדיווח פרטי על כל אחד מהמשתתפים.

יכולות מילוליות), (ב) כישורים אישיים (כישורי חשיבה ואיכויות אישיות, כולל ביטחון עצמי), (ג) כישורים בין-אישיים (עבודה בצוות, תקשורת בין-אישית, מעורבות חברתית), (ד) נורמות וכישורים תואמי עולם העבודה (נעימות, מעשיות, סבנולוגיה ומחשבים), (ה) התנסות חיובית או היכרות עם שוק העבודה, (כולל עבודות איכותיות), (ו) התנסות בעבודה בפועל – (ז) וסיפוח תמונת עתיד (יכולת ומוטיבציה לחלום). כל גוף מפעיל המקבל תקציב מהקרן יכול לבחור לפחות אחד משבעת המרכיבים של התכנית, והקרן תממן עבורו מרכיב זה. כך המשתתפים יקבלו את מכלול המענים במסגרת שבה הם משתתפים.

התהליך

התהליך מורכב משלושה שלבים מרכזיים: שלב ההכנה – בבית תשתית ומלידה ברמה האישית והקבוצתית; שלב הגיבוש – רכישת מיומנויות אישיות, חברתיות ותעסוקתיות; שלב ההתנסות – התנסות בעולם התעסוקה, תוך יצירת חוויית הצלחה. היעד הוא שכל בני הנוער המשתלבים בתכנית יעברו את שלושת השלבים ויחשפו לעולמות התוכן הרלוונטיים לכל שלב.

יישום המודל

יוזמי המודל התוו עקרונות אחרים ליישומו – היישום כולל עבודה תהליכית עם המשתתפים לאורך שנתיים או שלוש שנים, התליך המשתתף את בני הנוער ברמות האישית וקבוצתית, ולרוב כולל התנסות בעבודה במגוון תחומים, תוך קיום שיתופי פעולה עם גורמים מעסיקים פוטנציאליים, מתן שכר (אפילו סמלי) עבור עבודת בני הנוער, בבית תכנית עבודה רב-שנתית, קבוצתית ופרטית, עבודה בתיאום עם הגורמים המטפלים ביישוב, תוך יצירת איגום משאבים, מתן ליזמי, הנחיה והכשרה שוטפת לצוות המקצועי וחיזוק הקשר עם ההורים והמשפחה. כמו כן, הקרן העמידה לכל תכנית יועץ מומחה בתחום תעסוקת נוער, שליווה והנחה את הצוות המקצועי של התכנית (לבנסארט וכן חורין, 2011).

ליזמי המודל בהערכה רב-שנתית מעצבת ומסכמת

מודל "עתיד בטוח" מלווה בהערכה רב-שנתית של כעשר תכניות נבחרות הממומנות על ידי הקרן, החל משנת 2011. ההערכה נעדה להעמיד לרשות מומחי התכניות ומפעילי/ות מידע, שיאפשרו בחינת יעילותן, תרומתן והשפעתן על השינויים שחלו בקרב בני הנוער המשתתפים בהן. כל זאת, על מנת לסייע לקרן בדיהוי מודלים מוצלחים והמשך פיתוחם, הפצתם והסמעתם ברמה הכלל-ארצית.

ההערכה היא מעצבת ומשתפת. ממצאי ההערכה (כמותיים ואיכותניים) מוצגים אחת לחצי שנה למובילי התכניות ולצוותים המפעילים שלהן. נאסף מידע על התליך הפעולה ותוצאותיו. ממצאי ההערכה מוצגים בוועדות היזמי המלוות את התכניות.

במסגרת ההערכה נבנו כלים אינטרנטיים ברמת כל תכנית וברמת המשתתף (לדיווח המשתתף ואיש הצוות המלווה אותו) והושם דגש רב על היכרות עם התאוריה ומודל הפעולה של התכנית. מאגר הנתונים מאפשר תיעוד ומדידה של תפוקות ותוצאות התכניות בקרב המשתתפים ומעקב אחריותן, לאורך זמן.

תובנות ודילמות ראשוניות

בעקבות תהליך הערכת התכניות עלו כמה תובנות ראשוניות:

הכשרה וליזמי הצוות המפעיל

« בכל שנה נערכת תכנית הכשרה כלל-ארצית של רכזי התכניות המצטרפים למודל. ההכשרה כוללת מיקוד מסורות התכניות, יצירת כרטיסי פרויקט, זיהוי דרכי הפעלה מוצלחות ואסטרטגיות להתמודדות עם בעיות שוטפות בהפעלת המודל בקרב בני נוער בסיכון (נוכחות, התמדה ומעורבות פעילה) ועם היבטים ארגוניים שונים (כמו תקציב ופגישות של כוח אדם מקצועי). ההכשרה מועברת באמצעות סדנה מפועלת. שיח זה יוצר בהירות ביחס להיבטים שונים של הפעלת התכניות ומעודד יישום ממוקד יותר של מטרותיהן.

« ההכשרה מזמנת למשתתפים למידה הדדית ומביאה ל"התגייסות" הצוותים ליישום תפישות התכניות שהם מעבירים ולרתימת המעורבות שהם פועלים בהן להשקיע משאבים בתחום המסוגלות התעסוקתית. ההכשרה יוצרת שפה מקצועית משותפת, אשר נעשה בה שימוש גם בשיח בוועדות היזמי היישוביות המלוות את התכניות, שבהן משתתפים אנשי מקצוע בדרגים שונים, השותפים להפעלתן.

« היעוצים המומחים המלווים את הצוות נתפסים כמשאב מקצועי מסייע, ונראה כי במרבית התכניות נוצרו יחסי אמון וקשרי עבודה הדוקים בין הצוותים המפעילים והיעוצים.

« התכניות תובעות מכל הרכיבים השקעה מיוחדת וראוי להמשיך וללוות את הרכיבים הוותיקים גם בשנים נוספות, כדי לצמצם את השחיקה שבעבודה עם בני הנוער בתכניות מאתגרות אלו.

שפה מקצועית ומיקוד השיח של המשתתפים בתכניות

נערכות קבוצות דיון עם המשתתפים בכל התכניות בתחילת שנת הלימודים ובסיומה. ברוב הקבוצות, בסוף שנת הלימודים, מרבית המשתתפים מצביעים על השינוי שחל בהם במהלכה. השיח אופטימי יותר, וחלק ניכר מהמשתתפים מביעים עניין בתום השנה בהשתלבות בלימודים גבוהים או מצביעים על מקצועות שונים שבהם היו רוצים לעסוק. ממצאים אלו בולטים במיוחד בקבוצות דיון שהתקיימו במגזר הערבי והחרדי, שבהן תשומות אלו נדירות ומחדשות במיוחד.

משך הפעלת התכנית

« בכמחצית מהתכניות, המשתתפים נחשפים לתכנית במשך כשנה בלבד, ולא תמיד ניתן לקיים המשכיות.

« מובילי התכניות עדיין מתלבטים ביחס למשך החשיפה המיטבי של משתתפי התכנית והדרך ליישמו בשדה. זאת מתוך שאיפה ליצור רצף מדורג של השקעה בהעצמה וחיזוק במישור האיש והחברתי וביצירת תמונת עתיד, ולאחר מכן, או במקביל – בחיזוק מיומנויות בתחום התעסוקה, תוך יישום ויעבוד החוויה בשדה התעסוקה.

משאבי המשתתפים והוריהם

« לצד מאפייני הסיכון של משפחות בני הנוער, ניתן לזהות כמה משאבים של בני הנוער והוריהם שראוי לשלב בהפעלת התכניות – רוב המשתתפים מצהירים על דיומי עצמי גבוה ותחושת חוללות עצמית גבוהה, למרביתם יש מחשב וחיבור גניש לאינטרנט, רוב ההורים (כ-70%) עובדים (לא כולם בעבודות קבועות ובמשרה מלאה), והמשתתפים מספרים להם על התכנית שהם משתתפים בה. ממצאים אלו עשויים להוות בסיס למרכיבי התכניות, ולמנף את המשאבים לקידום המשתתפים בהן בתחום התעסוקה.

מקורות

דזל, ו' (1999). *השקפה פוסט-מודרנית על חינוך*. תל אביב: ספרית הפועלים.

ויספון, מ' ושמידע, מ' (2006). *לקראת פרידגמה חינוכית חדשה במערכת החינוך הישראלית בעידן פוסט-מודרני* (חדשנות בחינוך). תל אביב: המרכז לסבנולוגיה חינוכית (מס"ח).

לבנסארט, ד' וכן חורין, א' (2011). *מודל עתיד בטוח: נוער, הקביות מסוגלות ואופק תעסוקתי לנוער בסיכון*. ירושלים: הקרן לילדים ולנוער בסיכון.

להב, ח' (2007). *חינוך והכנת הנוער לעולם העבודה והתעסוקה – של מי האחריות? מניתוח לשילוב, 14, 30-22*.

סדרוביץ, מ' ודבורקיס, ז' (2009). *למידה מהצלחות כמקור אנתגיה תעסוקתית. יעוצני: העיתון האינטרנטי לצוותים טיפוליים בבתי ספר* (התמודדות בנושא תעסוקה). זמן באתר: יעוצני סופי פתחת שנת הלימודים תשנ"ו. www.moital.gov.il/NR/

צינמון ג' ורוי, י' (2004). *עבודה ומשפחה: הכנת מתבגרים לשילוב בין תפקידי חיים*. בתוך ר' ארהרד וא' קלינגמן (עורכים), *יעוצני בבית ספר בתורה משנתה* (עמ' 26-9). תל אביב: רמות.

שמשי, א' ושמשי ר' (2010). *קידום החוסן הנפשי בעבודה חינוכית-טיפולית עם נוער בסיכון. מניתוח לשילוב, 16, 128-143*.

תמיר, י' וגימון, ז' (2007). *מסוגלות תעסוקתית ועידוד תעסוקה: השלכות למציאות הישראלית*. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים.

תמיר, י' ושמשי, ר' (2010). *מסוגלות תעסוקתית ועידוד תעסוקה: השלכות למציאות הישראלית*. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים.

Deluca, P., Estacion, A., & Plank, A. (2008). High school dropout and the role of career and technical education: A survival analysis of surviving high school. *Sociology of Education, 81*, 345-370.

Hill, R. B., & Petty, G. C. (1995). A new look at selected employability skills: A factor analysis of the occupational work ethic. *The Journal of Vocational Education Research (JVER), 20*(4), 1-10.